

УДК 159.9:613

Микола Фомич

кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри психології діяльності в особливих умовах,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, м. Черкаси, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1253-2656
mykola.fomych@ukr.net

КРИТЕРІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проаналізовано проблему психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій. Розглянуто історію питання та сучасний її стан. Вивчено критерії психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій як основного в порушеній проблемі, уточнено їхній перелік. Установлено, що основним науковим підходом до визначення критеріїв психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій є їх поділ відповідно до прояву психічного: психічні процеси як здатність до динамічного відображення дійсності в різних формах психічних явищ (відповідність психічного відображення об'єктам дійсності й характеру реакцій на зовнішні подразники; критичність до себе і власної психічної діяльності та її результатів; здатність до логічної обробки інформації в умовах, що швидко змінюються); психічні стани як прояви відносно тимчасових статичних явищ психіки (самовладання, здатність до адаптації в різних умовах, здатність до тривалого збереження активності в екстремальних та кризових ситуаціях, усвідомлення і дотримання техніки безпеки та гігієни праці); психічні властивості як прояви стійких психічних явищ (упевненість у собі, зосередженість, відповідальність за своє життя та життя оточення, потреба в професійному саморозвитку, готовність до

© Фомич М.

№ 4(15)
2019

225

особистісного зростання, здатність адекватно планувати власну життєдіяльність відповідно до життєвих та кар'єрних цілей). Визначено критерії психічного нездоров'я зазначених фахівців, до яких віднесено: зниження когнітивної активності, неорганізованість мисленневих процесів, навіюваність, агресивність, підвищену ворожість, наявність шкідливих звичок, втрату віри в себе та колектив, знижений рівень відповідальності.

Перспектива подальших досліджень полягає у площині вивчення основних суб'єктів впливу на психічне здоров'я працівників ризиконебезпечних професій, зокрема фахівців ДСНС України.

Ключові слова: психічне здоров'я; працівники ризиконебезпечних професій; ризиконебезпечна діяльність; критерії психічного здоров'я; критерії психічного нездоров'я.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Війни і локальні збройні конфлікти, катастрофи й різноманітні небезпечні події, терористичні акти та протиправні дії несуть у собі не лише ускладнення процесів життєдіяльності цивільного населення, але й загрозу життю та здоров'ю працівників ризиконебезпечних професій, таких як: військовослужбовці, рятувальники, поліцейські, прикордонники та ін., чия діяльність належить до екстремальних і психологічно напружених видів.

Звертаючись до змісту діяльності працівників ризиконебезпечних професій, можна стверджувати, що вона пов'язана із раптовим виникненням різних небезпечних ситуацій, невизначеністю обстановки, надмірністю інформації або її нестачею, дефіцитом часу, високою відповідальністю за результати діяльності, тривалими труднощами і дискомфортом, значними фізичними навантаженнями.

Психологічний аналіз різних видів ризиконебезпечних професій показує, що ризиконебезпечна діяльність – суворо нормована, регламентована і контрольована діяльність особистості, яка проходить із певними моральними, соціальними, часовими, просторовими та іншими обмеженнями та має специфічні соціально-психологічні особливості, які значною мірою детермінують ускладнення психологічної структури суб'єкта такої діяльності висувають підвищені вимоги до стану його психічного здоров'я [1], [2].

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що психічне здоров'я працівників ризиконебезпечних професій є однією із центральних проблем у сучасній психології, і водночас має давні традиції вивчення. Однією з найперших згадок про бойову психічну травму, можна вважати розповідь давньогрецького історика Геродота про афінського воїна Епізелосе [3], який осліпнув від надмірних переживань після Марафонської битви (490 рік до н. е.).

Актуальні питання психічного здоров'я матросів в імперській армії Росії піднімав військово-морський лікар А. Бахерт, який за даними М. С. Корольчука, у книзі, що присвячена "збереженню здоров'я морських служителів" (1780), описав вимоги до психічного здоров'я матросів [4].

Вивчення проблем психічного здоров'я на початку ХХ століття безсумнівно пов'язано із Першою та Другою світовими війнами. Незважаючи на те, що психологічна (психіатрична) допомога у радянських військах розглядалася керівною номенклатурою як рудимент, що зрештою негативно відбивалося на психічному здоров'ї солдат, яких госпіталізували з поля бою із єдиним медичним діагнозом "контузія", при тому, що клінічна картина психічних порушень цілком відповідала сучасним діагностичним критеріям ПТСР [5]. Суттєвий внесок у розвиток проблеми психічного здоров'я зробили військові психологи Г. Є. Шумков, С. В. Гольман, Б. К. Осіпов, які нагромадили великий емпіричний матеріал та практичний досвід того часу.

Середина та кінець ХХ століття ознаменувалися низкою військових кампаній міжнародної коаліції. Наземна війна США у В'єтнамі (1965–1972), військові дії у Перській затоці (операції "Щит пустелі" і "Буря в пустелі", (1990–1991), військові операції в Іраку "Іракська свобода" (2003–2011) та Афганістані "Непохитна свобода" (2001–2014) збудили науковий інтерес зарубіжних дослідників до питання психічного здоров'я військових.

У американській літературі увага науковців сфокусувалась на проблемах діагностики та лікування бойового стресу, профілактики поведінкових розладів як основних чинників збереження психічного здоров'я військовослужбовців (А. Глас, Ф. Дел Джонс, А. В. Джонс

сон, К. Артис); повоєнної адаптації ветеранів (Н. Е. Зінберг, Б. Боман, В. Террі, Г. Шварц); способів підвищення психологічної стійкості воїнів в умовах бойових дій (П. Уотсон, Б. Літц, С. Саусвік, Е. К. Річі).

Британській дослідники занурились у питання відбору кадрів для командного складу військ (Д. Епплгейт), скринінгу психічного здоров'я особового складу британських збройних сил (Р. Рона, М. Фертут).

Канадській вчені зосередились на вивченні особливостей профілактики бойового та військово-професійного стресу (Г. С. Алі, Д. Булос).

Аналіз вітчизняної наукової літератури показує, що проблема дослідження психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних галузей останніми роками не те, що набуває своєї актуальності – вона просто її не втрачає. Предметна сфера психічного здоров'я професіоналів екстремального профілю відображена у низці наукових праць, присвячених: психічній саморегуляції військовослужбовців-прикордонників (М. І. Корольок, 1992); формуванню емоційної стійкості спеціалістів пожежної охорони до дії стрес-факторів підвищеної інтенсивності (А. І. Черкашин, 1995); емоційній стійкості працівників органів внутрішніх справ (З. Р. Шайхлісламов, 1997); збереженню психічного здоров'я військовослужбовців (Є. М. Потапчук, 2004); негативним психічним станам та реакціям працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації (С. М. Миронець, 2007); регуляції психічної напруженості курсантів-льотчиків у період наземної підготовки до польотів (Д. П. Приходько, 2010); психологічним умовам розвитку мотивації збереження здоров'я у керівників органів внутрішніх справ (Д. М. Супрун, 2011); впливу умов соціальної ізоляції на психічне здоров'я курсантів прикордонних навчальних центрів (Т. В. Вербанова, 2012); соціально-психологічним чинникам збереження психологічного здоров'я працівників МНС (Н. О. Світлична, 2013); психологічній профілактиці професійного вигорання військовослужбовців Державної прикордонної служби України (О. М. Хайрулін, 2013); психологічним особливостям емоційної стійкості рятувальників (А. Б. Неурова, 2016).

З березня 2014 року проблема психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій, набуває для українських вчених особливого сенсу і нового змісту, що звичайно пов'язано із незаконною анексією Криму та бойовими діями на Сході України. Попри численні спроби припинити вогонь, лінія фронту донині залишається смертельно небезпечною. Українські захисники гинуть, а також отримують численні фізичні й психічні травми. На загрозливій військовій виклики вітчизняне наукове співтовариство відповідає низкою наукових розвідок, поміж яких варто виділити розвідку З. Комара "Психологічна стійкість воїнів" (2017 р.); працю авторського колективу у складі Н. А. Агаєва, О. М. Кокуна, М. В. Герасименко, І. О. Пішко, Н. С. Лозінської "Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням" (2018 р.). Дисертаційні дослідження А. В. Дацкова "Психологічні особливості постекстремальної адаптації учасників антитерористичної операції (2017 р.) та В. О. Тімченка "Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції (2019 р.) також торкаються деяких аспектів порушеної проблеми.

Метою статті є теоретичний аналіз наукових праць, присвячених проблемі психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій, та на цій основі визначення та уточнення його критеріїв.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведені нами дослідження вже дозволили уточнити поняття психічного здоров'я та його критеріїв [6], проте воно більше стосувалося особистості в нормальних умовах життя та діяльності і майже не торкалося працівників ризиконебезпечних професій. Хоча, як вже було вище зазначено, до працівників вказаного складу висуваються підвищені вимоги стосовно стану їхнього психічного здоров'я, обумовлені особливостями професійної діяльності. Тому ми вважаємо за доцільне окремо розглянути критерії оцінки психічного здоров'я фахівців ризиконебезпечних галузей та виділити їхні специфічні ознаки,

оскільки за визначення науковців [7] питання критеріїв є ключовим в проблемі психічного здоров'я.

Для того, щоб виявити критерії психічного здоров'я працівників зазначеного складу, проаналізуємо погляди науковців та дослідників, які системно підходили до вивчення проблем психічного здоров'я спеціалістів ризиконебезпечних професій.

Джерельний аналіз показує, що означена проблема не раз ставала предметом вивчення науковців [2], [8]–[16]. У термінологічному словнику з екстремальної та кризової психології критеріями психічного здоров'я визначено: відповідність суб'єктивних образів відображенням об'єктам дійсності й характеру реакції – зовнішнім подразникам, значенню життєвих подій; адекватному вікові рівню зрілості емоційно-вольової і пізнавальної сфер особистості; адаптивність у мікросоціальних відносинах; здатність керування поведінкою, розумного планування життєвої мети і підтримки активності в їхньому досягненні [9].

Описуючи аспекти ментального здоров'я працівників екстремального профілю, Н. В. Миргород вказує, що ознаками психічного здоров'я таких спеціалістів є здатність зберігати цілісність, стабільність емоційної та когнітивної сфер, а також працездатність в стресогенних та екстремальних умовах [11].

Ф. В. Пекарський говорить, що до критеріїв психічного здоров'я співробітника правоохоронного органу слід віднести: усвідомлення працівником себе як повноцінно функціонуючої, професійно розвиваючої, сучасної особистості, а вибраної професії як соціально затребуваної; наявність у нього почуття сталості та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях та умовах обстановки; критичність до себе і власної психічної діяльності та її результатів; адекватне реагування на події довколишнього світу, зауваження і критику з боку керівництва, товаришів по службі, членів родини; здатність керувати своєю поведінкою відповідно до соціальних норм, традицій, законів та службових інструкцій; здатність планувати власну життєдіяльність (включно з професійною) і реалізовувати ці плани; здатність змінювати поведінку в залежності від життєвих ситуацій, обставин, умов обстановки професійної діяльності; усвідомлення і дотримання техніки безпеки та гігі-

ени праці; здатність розмежовувати індивідуальні настрої, бажання та мотиви з імперативними установками професійного етикету і службово-ділової поведінки; готовність до особистісного зростання та долавання життєвих і професійних стресів; здатність продуктивно працювати, а також робити посильний внесок у життя службового колективу і власної родини [12].

У свою чергу В. А. Шаповал щодо тієї ж професійної групи вказує такі критерії: розвинута рефлексія; стресостійкість; уміння знаходити власні ресурси; самосприйняття та уміння справлятися із своїми емоційними труднощами без наслідків для оточення; самооб'єктивність як чітке уявлення про свої сильні та слабкі боки [15].

Схожу думку висловлює колектив науковців під керівництвом С. Д. Максименка [1] щодо критеріїв психічного здоров'я військово-службовців. Зокрема дослідники виділяють такі критерії: розвиток різноманітних емоцій та почуттів, уміння контролювати і керувати ними, набуття навичок зменшення шкідливого впливу стресогенних чинників. Далі дослідники вказують, що психічно здоровим можна вважати військовослужбовця, який є морально зрілим, розумово розвинутим, психологічно урівноваженим, соціально адаптабельним, здатним освоїти військову спеціальність, адаптуватися до військової служби і перебороти специфічні для неї психофізичні навантаження. Ми вважаємо, що зазначені характеристики також можна розглядати як критерії психічного здоров'я військовослужбовців.

Проте найчастіше у науковій літературі можна зустріти підхід до визначення критеріїв психічного здоров'я вищеозначених спеціалістів, який ґрунтується відповідно до прояву психічного: психічні стани, процеси, властивості та ін.

Так, викладаючи свої думки, М. С. Корольчук та В. М. Крайнюк вказують на такі критерії: властивості особистості (оптимізм, зосередженість, урівноваженість, етичність, адекватний рівень вимог, впевненість у собі, невразливість до образ, працелюбність, відповідальність, почуття гумору, самоповага, самоконтроль, доброзичливість); психічні стани (емоційна стійкість, зрілість почуттів, володіння негативними емоціями, вільний природний прояв почуттів та емоцій,

здатність радіти, збереження звичного оптимального самопочуття); психічні процеси (максимальне наближення суб'єктивних образів до об'єктів дійсності, що відображають; адекватне сприйняття самого себе; здатність до логічної обробки інформації; критичність мислення; креативність; знання себе; дисципліна розуму; самоуправління (виражена цілеспрямованість, воля, енергійність, самоконтроль, адекватна самооцінка); соціальне здоров'я (адекватне сприйняття соціальної дійсності, інтерес до навколишнього світу, адаптація до фізичного та соціального середовища; спрямованість на суспільну справу, культура споживання, альтруїзм, емпатія, відповідальність перед іншими, безкорисливість, демократизм в поведінці). Особливе значення автори надають ступеню інтегрованості особистості (гармонія, врівноваженість, духовність, пріоритет гуманістичних цінностей, орієнтація на саморозвиток) [17].

Аналогічного підходу дотримується Є. М. Потапчук [13], який уточнює перелік ознак психічного здоров'я військовослужбовців: психічні процеси як здатність військовослужбовця динамічно відображати дійсність в різних формах психічних явищ (адекватність психічного відображення, здатність до логічної обробки інформації, критичність мислення, креативність та ін.); психічні стани як прояви тимчасових цілісних явищ в психіці військовослужбовця, що впливають на протікання його психічних процесів, прояви властивостей і поведінку (самовладання, володіння негативними емоціями, вільний природний вияв почуттів та емоцій тощо) військовослужбовця; психічні властивості як прояви стійких психічних явищ, що істотно впливають на діяльність і поведінку військовослужбовця (оптимізм, зосередженість, урівноваженість, впевненість у собі, відповідальність, самоповага, адекватний рівень домагань та ін.); саморегуляція як побудова військовослужбовцем своїх дій і поведінки відповідно до мети та завдань як професійної діяльності, так і особистісного життя; ставлення до шкідливих звичок як елементів поведінки, що можуть мати шкоду для психічного здоров'я військовослужбовця, здійснення яких стало потребою.

Нам імпонує викладений підхід до визначення сукупності критеріїв психічного здоров'я, проте відразу зазначимо, що не будемо вра-

ховувати такий критерій, як “шкідливі звички, які стали потребою”, оскільки працівники ризиконебезпечних галузей – це фахівці, для яких відсутність шкідливих звичок є вимогою професії, тому тут не може йти мови про залежності, на які по суті вказує автор.

Продовжуючи розвідку, розглянемо наукові праці, присвячені вже співробітникам рятувальної справи як основним суб’єктам нашого дослідження.

Цінними для нас є погляди Н. О. Світличної на критерії психологічного здоров’я власне рятувальників, до яких науковиця відносить: позитивну “Я-концепцію”, володіння рефлексією, здатність до саморегуляції, відсутність схильності до адиктивної і девіантної поведінки; здатність до конструктивного спілкування з іншими, прийняття відповідальності за своє життя; потреба в саморозвитку; задоволеність власним життям; усвідомлення себе психічно здоровою особистістю [2].

На нашу думку, недоліком запропонованих Н. О. Світличною критеріїв є як певна обмеженість деяких з них, так і надмірна узагальненість. Наприклад, щодо першого, дослідниця веде мову про прийняття відповідальності за своє життя, залишаючи поза увагою відповідальність за життя постраждалих, та підлеглий особовий склад (за умови, що рятувальник є керівником, тобто суб’єктом збереження психічного здоров’я підлеглих). Узагальненим нам видається положення щодо потреби в саморозвитку, оскільки є незрозумілим, про який саме йдеться саморозвиток, особистісний чи професійний, а від того не визначеним залишається рівень домагань рятувальника. Дискусійним нам видається і такий критерій, як усвідомлення себе психічно здоровою особистістю, оскільки надзвичайно малий відсоток людей, з різних причин, може усвідомити, а ще менше визнати, себе особистою з нервово-психічною нестійкістю. Таким чином, визначені критерії нам видаються недостатньо обґрунтованими і потребують уточнення з урахуванням інших думок щодо порушеної проблеми.

Непозбавленим недоліків попереднього переліку є сукупність критеріїв психічного здоров’я співробітників Державної протипожежної служби МНС Росії, авторами якої М. С. Титаренко та С. П. Шклярчук:

здатність до адаптації в різних умовах; інтелект; наявність комунікативних зв'язків з оточенням й емоційних з родиною; задоволення життєвих цілей та інтересів [14].

Як бачимо, існує значна кількість підходів до визначення критеріїв психічного здоров'я працівників ризиконебезпечного профілю, зокрема і спеціалістів рятувальної справи, перелік яких звичайно не вичерпуються вищенаведеними, проте ми намагалися охопити найбільш системні з них.

Загалом за результатами проведеної роботи ми здійснили спробу уточнити сукупність критеріїв психічного здоров'я працівників ризиконебезпечного профілю, до яких ми безсумнівно відносимо і рятувальників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, та можемо її представити у такому вигляді: психічні процеси як здатність до динамічного відображення дійсності в різних формах психічних явищ (відповідність психічного відображення об'єктам дійсності й характеру реакцій на зовнішні подразники; критичність до себе і власної психічної діяльності та її результатів; здатність до логічної обробки інформації в умовах, що швидко змінюються); психічні стани як прояви відносно тимчасових статичних явищ психіки (самовладання, здатність до адаптації в різних умовах, здатність до тривалого збереження активності в екстремальних та кризових ситуаціях, усвідомлення і дотримання техніки безпеки та гігієни праці); психічні властивості як прояви стійких психічних явищ (упевненість у собі, зосередженість, відповідальність за своє життя та життя оточення, потреба в професійному саморозвитку, готовність до особистісного зростання, здатність адекватно планувати власну життєдіяльність відповідно до життєвих та кар'єрних цілей).

Водночас проведений аналіз дає змогу нам говорити і про критерії психічного нездоров'я фахівців, з яких найбільш типовими будуть: психічні процеси – зниження когнітивної активності, неорганізованість мисленневих процесів, навіюваність; психічні стани – агресивність, підвищена ворожість; психічні властивості – наявність шкідливих звичок, втрата віри в себе та колектив, знижений рівень відповідальності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі проведеного теоретичного аналізу проблеми психічного здоров'я працівників ризиконебезпечних професій можна стверджувати, що, по-перше, ми здійснити спробу проаналізувати наукові підходи до визначення критеріїв психічного здоров'я працівників ризиконебезпечного профілю, насамперед рятувальників, та на цій підставі їх уточнити, оскільки наявні критерії нас не задовольняють з огляду на недостатню теоретичну та методологічну обґрунтованість; по-друге, визначені критерії є специфічними з огляду на параметрами професійної діяльності зазначених суб'єктів; по-третє, дані критерії виступають у формі сукупності професійних вимог до фахівців ризиконебезпечних галузей; по-четверте, зазначені критерії психічного нездоров'я є проти-показаннями до зайняття посад у відповідних галузях діяльності.

Перспектива подальших досліджень лежить у площині вивчення основних суб'єктів впливу на психічне здоров'я працівників ризиконебезпечних професій, зокрема фахівців ДСНС України.

Список використаних джерел

1. Військова психологія та педагогіка : інноваційний підхід : підручник : у 2 ч. Ч. 1 / С. Д. Максименка та ін. Київ : НУОУ, 2012. 472 с.
2. Світлична Н. О. Соціально-психологічні чинники збереження психологічного здоров'я працівників МНС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психол. наук : 19.00.09. Харків, 2013. 18 с.
3. Геродот. История в девяти книгах / перевод и примечания Г. А. Стратановского. Ленинград : Изд-во "Наука", 1972. 600 с.
4. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2006. 536 с.
5. Linden S., Jones E. An Examination Of The Case Records Of The National Hospital In London. *Medical History*. 2014. Vol. 58. № 4. P. 519–545.
6. Fomych M. V. Mental health of a person as a psychological problem. *International Reviewed and Referential Scientific Journal "UNIGEO"*. 2018. № 1. P. 61–67.
7. Методологічні та теоретичні проблеми психології : навч. посіб. / М. С. Корольчук та ін. Київ : Ніка-Центр, 2008. 336 с.

8. Szubert Z., Sobala W. Health reason for firefighters to leave their job. *Med. Pr.* 2002. Vol. 53. № 4. URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12474407>.

9. Екстремальна та кризова психологія : термінологічний словник / О. В. Тімченко та ін. Харків : ХНАДУ, НУЦЗУ, 2010. 291 с.

10. Кохан В. Г. Діяльність військового керівника по збереженню психічного здоров'я військовослужбовців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2003. 15 с.

11. Mirgorod N. V. Mental health professionals extreme profile. *Russian Journal of Education and Psychology*. 2018. Vol. 9. № 2-2. P. 154–161.

12. Пекарский Ф. В. Психологическое здоровье сотрудников правоохранительных органов как условие надежности их профессиональной деятельности. *Вестник Московского университета МВД России*. 2013. № 12. С. 228–231.

13. Потапчук Є. М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія. Хмельницький, 2004. 322 с.

14. Титаренко М. С., Шклярчук С. П. Влияние экстремальных ситуаций в профессиональной деятельности сотрудников ГПС МЧС России на возникновение морбидных рисков. *Вестник Санкт-Петербургского университета Государственной противопожарной службы МЧС России*. 2010. Том 7. № 3. С. 84–88.

15. Шаповал В. А. Психологическое здоровье сотрудников органов внутренних дел как предмет исследования ведомственных психологов: новые подходы к оценке и прогнозированию. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2009. № 3(43). 232–246.

16. Щербинин П. П. Особенности социальной защиты ветеранов военной службы в Российской империи в XVIII-начале XX в. *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*. 2007. № 6–7. URL: <http://pipss.revues.org/973> http://mil.ru/files/morf/2015-12-11_MoD_board_extended_session_RUS

17. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.

Mykola Fomych. The Criteria of Mental Health of Workers of Hazardous Professions

The problem of mental health of hazardous professions workers is analyzed in the article. The history of the issue and its current state are considered. The criteria of mental health of workers of hazardous professions as the main one in the raised problem have been studied and their list is specified. It is

defined that the basic scientific approach of the determination of criteria of mental health of workers of hazardous professions is their division according to the development of the mental: mental processes as the ability to dynamic reflection of reality in different forms of mental phenomena (correspondence of mental reflection to the objects of reality and the nature of reaction to the external irritability; self-criticism and criticism to the own mental activity and its results; ability to logical information processing in a rapidly changing environment); mental states as the display of relatively temporary static phenomena of the psyche (self-control, ability to adaptation in different conditions, ability to maintain activity in extreme situations, awareness and occupational health and safety compliance, and hygiene of work); mental properties as manifestations of persistent psychic phenomena (self-confidence, introversion, responsibility for one's life and the lives of others, the need of professional self-development, the readiness of personal growth, the ability to plan in proper way own life according to life and career goals).

The criteria of mental disorder of the mentioned above specialists are defined, which include: reduction of cognitive activity, disorganization of thinking, suggestion, aggression, increased hostility, number of bad habits, loss of self-belief and staff, reduced level of responsibility.

The directions for future research lies in the field of studying the main subjects of influence on the mental health of workers of hazardous professions, especially the specialists of State Emergency Service of Ukraine.

Key words: mental health; workers of hazardous professions; dangerous activity; criteria of mental health; factors of mental disorder.

References

1. *Viiskova psykholohiia ta pedahohika : innovatsiinyi pidkhid* (2012). [Military Psychology and Pedagogy: An Innovative Approach] : pidruchnyk : u 2 ch. Ch. 1 / S. D. Maksymenka ta in. Kyiv : NUOU, 2012. 472 s. [in Ukrainian]
2. Svitlychna N. O. (2013). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky zberezhenia psykholohichnoho zdorovia pratsivnykiv MNS: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata psykol. nauk 19.00.09* [Socio-psychological factors of maintaining psychological health of employees of the Ministry of Emergencies: abstract. diss. for the sciences. degree of candidate of psychol. Science 19.00.09]. Kharkiv. 18 s. [in Ukrainian]

3. Gerodot (1972). *Istoriya v devyati knigakh* [Story in nine books] / perevod i primechaniya G. A. Stratanovskogo. Leningrad : Izd-vo "Nauka". 600 s. [in Russian]
4. Korolchuk M. S., Krainiuk V. M. (2006). *Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru* [The theory and practice of professional psychological selection] : navch. posib. Kyiv : Nika-Tsentr. 536 s. [in Ukrainian]
5. Linden S., Jones E. (2014). An Examination Of The Case Records Of The National Hospital In London. *Medical History*. Vol. 58. No 4. P. 519–545. [in English].
6. Fomych M. V. (2018). Mental health of a person as a psychological problem. *International Reviewed and Referential Scientific Journal UNIGEO*. No 1. P. 61–67. [in English]
7. *Metodolohichni ta teoretychni problemy psykholohii*. (2008). [Methodological and theoretical problems of psychology] : navch.posib. / M. S. Korolchuk ta in. Kyiv : Nika-Tsent, 2008. 336 s. [in Ukrainian]
8. Szubert Z., Sobala W. (2002). *Health reason for firefighters to leave their job*. *Med. Pr.* Vol. 53. № 4. URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12474407>. [in English]
9. *Ekstremalna ta kryzova psykholohiia : terminolohichniy slovnyk* (2010). [Extreme and crisis psychology : terminologichniy slovnik] / O. V. Timchenko ta in. Kharkiv : KhNADU, NUTsZU. 291 s. [in Ukrainian]
10. Kokhan V. H. (2003). *Diialnist viiskovoho kerivnyka po zberezhenniu psykhichnoho zdorovia viiskovosluzhbovtiv* : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.09 [Діяльність військового керівника по збереженню психічного здоров'я військовослужбовців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09]. Khmelnytskyi. 15 s. [in Ukrainian]
11. Mirgorod N. V. (2018). *Mental health professionals extreme profile*. *Russian Journal of Education and Psychology*. Vol. 9. № 2-2. P. 154–161. [in English]
12. Pekarskiy F. V. (2013). *Psikhologicheskoye zdorovye sotrudnikov pravookhranitelnykh organov kak usloviye nadezhnosti ikh professionalnoy deyatel'nosti* [Psychological health of law enforcement officers as a condition for the reliability of their professional activities]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii* [Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. № 12. P. 228–231. [in Russian]
13. Potapchuk Ye. M. (2004). *Teoriia ta praktyka zberezhennia psykhichnoho zdorov'ia viiskovosluzhbovtiv* [The theory and practice of maintaining the mental health of military personnel] : monohrafiia. Khmelnytskyi. 322 s. [in Ukrainian]
14. Titarenko M. S., Shklyaruk S.P. (2010). *Vliyaniye ekstremalnykh situatsiy v professionalnoy deyatel'nosti sotrudnikov GPS MChS Rossii na vzniknoveniye morbidnykh riskov* [The impact of extreme situations in the professional activiti-

es of the staff of the State Fire Service of the Ministry of Emergencies of Russia on the occurrence of morbid risks]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta Gosudarstvennoy protivopozharnoy sluzhby MChS Rossii [Bulletin of the St. Petersburg University of the State Fire Service EMERCOM of Russia]. Tom 7. № 3. S. 84–88. [in Russian]

15. Shapoval V. A. (2009). *Psikhologicheskoye zdorovye sotrudnikov organov vnutrennikh del kak predmet issledovaniya vedomstvennykh psikhologov: novyye podkhody k otsenke i prognozirovaniyu* [Psychological health of employees of internal affairs bodies as a subject of research by departmental psychologists: new approaches to assessment and forecasting]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii [Bulletin of the St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. № 3(43). S. 232–246. [in Russian]

16. Shcherbinin P. P. (2007). *Osobennosti sotsialnoy zashchity veteranov voyennoy sluzhby v Rossiyskoy imperii v XVIII-nachale XX v.* [Features of the social protection of military service veterans in the Russian Empire in the 18th-early 20th centuries]. [The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies]. № 6-7. URL : <http://pipss.revues.org/973>http://mil.ru/files/morf/2015-12-11_MoD_board_extended_session_RUS. [in Russian]

17. Korolchuk M. S., Krainiuk V. M. *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia diialnosti v zvychainykh ta ekstremalnykh umovakh* [Social and psychological support of activities in normal and extreme conditions]. Kyiv : Nika-Tsentr, 2006. 580 s. [in Ukrainian]